

ŞAH HATÂYÎ İLE TAÇLI HANIM HİKÂYESİ

The Story of Shah Hatayi and Taçlı Hanım

Prof. Dr. Muhsin MACİT*

ÖZ

Erdebil Tekkesinin şeyhi ve Safevî Devletinin kurucusu Şah İsmail (1487-1524), aynı zamanda Hatâyî mahlasıyla Türkçe şiirler söyleyen bir şairdir. Şiirleri *Deh-nâme*, *Nasihât-nâme* ve *Divân-ı Hatâyî* adlı eserlerinde toplanmıştır. Eserlerinin mevcut yazma nüshalarında bulunmayan Hatâyî mahlaslı şiirlere mecmua ve cönklerde sıkça rastlanır. Tarihi kişiliğinin yanı sıra Şah İsmail, bir hikâye kahramanı olarak da tanınır. Özellikle Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin tarihsel olaylarla irtibatı çok dolaylı olsa da Şah Hatâyî ve Taçlı Hanım hikâyesinin Şah İsmail'in biyografisiyle doğrudan ilişkisi vardır. Bu hikâyenin çekirdeğini Şah İsmail'in hayatında en önemli kırılma noktasını teşkil eden Çaldıran Savaşı oluşturur. Şah İsmail'in yenilgiyle sonuçlanan Çaldıran Savaşı'nda kendisi ölümden ve tutsaklıktan son anda kurtulmakla birlikte eşi veya eşleri Osmanlı askerleri tarafından esir alınmıştır. Esir alınan eşinin kim olduğu tartışmalı olsa da tarihçilerin ilgisi Safevi haremünün en gözde kadınlarından Taçlı Hanım üzerinde yoğunlaşmış, onun etrafında hikâyeler teşekkül etmiştir. Mistik gücü ve karizmatik kişiliğine rağmen Şah İsmail'in Çaldıran Savaşı'nda yaşadığı trajedi onu bir anlatı kahramanına dönüştürmüştür. "Der-Vâkı'ât-ı Şâh Hatâyî" başlıklı hikâye parçalarındaki manzum kısımlar da Şah İsmail'in şair kimliğiyle ilişkilendirilebilecek bir bağlamda sunulmuştur. Öte yandan Şah İsmail'in eserlerinin elyazmaları tamamen klasik anlayışa uygun biçimde üretildiği hâlde yazma nüshalarda bulunmayan Hatâyî mahlası, hece ölçüsüyle ve âşık edebiyatının kurallarına göre üretilmiş çok sayıda şiir Şah İsmail'e atfedilerek sözlü gelenekte dolaşıma girmiştir. Hatâyî'ye atfedilen şiirlerin Şah İsmail'e ait olup olmadığı meselesi, hem tenkitli metin neşriyle ilgili yaklaşımlar hem de Şah Hatâyî ve Taçlı Hanım hikâyesi bağlamında folklor kuramlarına dayalı bakış açısıyla ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Şah İsmail, Hatâyî, Taçlı Hanım, hikâye, anlatı

ABSTRACT

Shah Ismail (1487-1524), the Erdebil Dervish Monastery's Shaykh and the founder of Safavid Dynasty, is a poet who also tells Turkish poems under the pseudonym Hatâyî. His poems were collected in his works named *Deh-nâme*, *Nasihât-nâme* and *Divân-ı Hatâyî*. Poems which are with the pseudonym Hatâyî are not found in the current manuscripts, they are often found in magazines and poetry books. In addition to his historical personality, Shah Ismail is also known as a story hero. Especially, the story of Shah Ismail and Gulizar is widely known throughout a wide geography. It is possible that the story of Shah Ismail and Gulizar is diversified with episodes added from other accounts. Although not as common as this story, the story of Shah Hatâyî and Taçlı Hanım, in which the written text is found under the heading of "Der-Vâkı'ât-ı Shâh Hatâyî", is also interesting in terms of narrative tradition. Even though the stories of Shah Ismail and Gülizar are very indirect in their connection to the historical events, the story of Shah Hatâyî and Taçlı Hanım is directly related to the biography of Shah Ismail. The core of this story is the Battle of Çaldıran, which is the most important breaking point in Shah Ismail's life. In the Battle of Çaldıran, which resulted in the defeat of Shah Ismail being on the point of death and narrowly escaped from detention, his wife or wives were taken captive by the Ottoman troops. Although it is controversial who the captive wife is, the interest of the historians is concentrated on Taçlı Hanım, one of the most popular women of the Safavid Seraglio, and stories have been formed around her. Despite his mystical power and charismatic personality, the tragedy of Shah Ismail in the Battle of Çaldıran transformed him into a narrative hero. The verse sections of the story titled "Der-Vâkı'ât-ı Shâh Hatâyî" are also presented in a context that can be associated with Shah Ismail's poet identity. On the other hand, the handwritings of Shah Ismail's works were produced in accordance with the classical understanding, but not in the manuscripts under the pseudonym Hatâyî, the poetry produced according to the rules of syllabic and minstrel literature is attributed to Shah Ismail and entered into oral tradition, afterwards. The issue of whether the poems attributed to Hatayi belongs to Shah Ismail is handled both in terms of approach to criticize texts and in view of folklore theories in the context of the story of Shah Hatâyî and Taçlı Hanım.

Key Words

Shah Ismail, Hatayi, Taçlı Hanım, story, narrative

* Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Programı Eskişehir/Türkiye, muhsinm@anadolu.edu.tr

Giriş

Erdebil Tekkesi'nin şeyhi, Safevi Devleti'nin şahı, *Deh-nâme*, *Nasihât-nâme* ve *Divan-ı Hatâyî*'nin şairi Şah İsmail, aynı zamanda aşk hikâyelerinin de kahramanıdır. Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Fuzuli Adına Elyazmalar Enstitüsü No: B-200/1818'de bulunan bir mecmuada Şah İsmail'in Taçlı Hanım'a aşkını anlatan hikâyeden parçalar vardır. Öte yandan Şah İsmail, Şah İsmail Hikâyesi, Şah İsmail ile Gülizar adıyla anlatılan, cönk ve mecmualarda el yazması hâlinde bulunan ve hem eski harflerle hem de yeni harflerle basılan hikâyelerin baskı sayısı pek çok popüler roman yazarını kıskandıracak düzeydedir. Şimdiye kadar yurt içinde ve yurt dışında Şah İsmail hikâyeleri derlenmiş ve matbu nüshalarla birlikte akademik çalışmalara konu olmuştur (Gülensoy 1999: 7-9). Azerbaycan Millî İlimler Akademisi'nde bulunan mecmuadaki "Der-Vâkı'ât-ı Şâh Hatâyî" başlığı altında anlatılan hikâyeden ilk defa Hamid Araslı söz etmiş, ayrıntıya girmeden Şah İsmail'in şiirleri üzerine inşa edilen bir destanın parçası olarak değerlendirmiştir (1956: 87). Ardından Azizağa Memmedov, *Şah İsmayıl Hatai* adlı eserinde Şah İsmail'in hayatının edebî hayata yansımaları çerçevesinde bu hikâyeye değinmiştir (1961: 145-146). Memmedov, bu eserinden beş yıl sonra neşrettiği *Hatâyî Divânı*'nın tenkitli metnini hazırlarken kullandığı nüshaları tanıttığı bölümde Mezar-ı Şerif nüshasının müstensihinin Mir İmad olabileceğine dair tahminlerini pekiştirmek amacıyla aynı hikâyenin başındaki "Der-Vâkı'ât-ı Şâh Hatâyî

ez-rüy-ı hatt-ı Mir 'İmâd bi-'aynihâ merkûm mişevêd" cümlesine atıf yapmıştır (1966: 41). Azerbaycan destanları üzerine çalışmalar yapan Memmed Hüseyin Tehmasib ise hikâyeyi özetleyerek Azerbaycan destan geleneği içerisinde değerlendirmiştir (Tehmasib 2011: 167-170). Azerbaycanlı araştırmacıların farklı açılardan değindikleri bu hikâyenin metni şimdiye kadar yayımlanmamıştır. Bu makalede "Der-Vâkı'ât-ı Şâh Hatâyî" başlıklı hikâyenin çeviriyazısı ve tercümesi verilerek Şah İsmail'in hayat hikâyesiyle ilişkilendirilecek ve tarihî şahsiyetin bir anlatı kahramanına nasıl dönüştüğü üzerinde durulacaktır. Son olarak da bu dönüşümün Hatâyî mahlash şiirlerin üretimi üzerindeki muhtemel etkisi tartışılacaktır.

Şah Hatâyî ile Taçlı Hanım Hikâyesi

"Der-Vâkı'ât-ı Şâh Hatâyî" başlıklı hikâye, Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Fuzûlî Adına Elyazmalar Enstitüsü No: B-200/1818'de bulunan el yazmasının 33a-34b varakları arasında yer almaktadır. Mecmuanın tamamı 88 varaktan ibarettir. Yazmanın başındaki fevaid sayfaları (altı varak) boştur. Fevaid sayfalarını müteakiben İran şahlarının tarihine dair Farsça manzumeler vardır (7b-28b). Bu manzumeleri *Hulâsa-i Târih-i Pâdişâhân-ı Acem* adlı Farsça bir tarih metni takip etmektedir (28b-118b). Genel olarak nesih hatla yazılmış metnin 52b'ye kadar olan kısmında sayfalara kırmızı cetvel çekilmiştir. Başlıklar kırmızıdır. "Der-Vâkı'ât-ı Şâh Hatâyî" başlıklı hikâye Safevi hükümdarlarının anlatıldığı bölümdedir. Mecmuanın müstensihî ve istinsah tarihi belli de-

ğildir. 18. yüzyılda istinsah edildiği tahmin edilmektedir¹.

Yukarıda tam künyesi verilen mecmuadaki iki varaktan ibaret hikâyede olaylar Farsça günlük konuşma diliyle anlatılırken manzum kısımlar ise Türkçe söylenmiştir. Metnin 34a yaprağının derkenarına üç satırlık muhtemelen ayrı bir parçadan kısa bir ek yapılmıştır. Üç parçadan oluşan hikâyeyi özetleyerek metni incelemek doğru olacaktır.

I [33a-b]

Çaldıran Savaşı'nda Safevi ordu-su bozguna uğradığında Şamlu Abdi Bey'in kızı ve Şah Tahmasp'ın annesi Taçlı Begüm arkada kalır. Akkoyunlu Uzun Hasan'ın, Emir Bihruz lakabıyla bilinen damadı ve kız kardeşinin oğlu Selman Halife ise Karadağ Kalesi'ndedir. Şah'ın teyzesi ve Selman Halife'nin annesi olan Alemşah Hatun, Karadağ Kalesi'nde üzüntüyle Şah'ı bekler. Şah, o korkunç savaştan kurtulmuş ve güvenli bir şekilde halkının yanına ulaşmıştır. Fakat Taçlı Hanım'ın akıbeti konusunda endişelidir. Teyzesi onu sakinleştirmek ister. Şah gönlündeki kederi giderebileceği bir çalgının olup olmadığını sorar. Alemşah Hatun, babası Uzun Hasan'ın tamburunu verir. Şah ile Alemşah Hatun irticalen söylemeye başlarlar. Onlar ayrılığın yakıcı âlemindeyken Taçlı Begüm ile öz kardeşi Durmuş Han birlikte yanlarına gelirler. Şah'ın ağladığını görünce onun Abdi Bey için ağladığını sanarak bir şiir söyler. Şah da Taçlı'nın Abdi Bey için gözyaşı döktüğü zannıyla tesselli için ona cevap verir. Selman Halife tamburu alır, bir dörtlük de o söy-

ler. Anlatıcı, bu şiirlerin Şah İsmail-i Hatâyî'nin divanında bulunduğunu belirtir.

II [34-a-b]

Şah İsmail, savaş meydanından kaçarken Mansur Bey'in atına biner. At tökezler, bir çukura düşer. Şah tutsak olmak korkusuyla Allah'a yalvarır. Tam o sırada Dulkadiroğlu Halil Han'ın çok hızlı bir şekilde oradan geçmekte olduğunu görür. Halil Han, Şah'ın bir çukura düştüğünü gördüğü, sesini duyduğu hâlde kendi canını daha aziz bilerek atını sürüp gider. Kendi emirlerinden yardım ümidini kesen Şah, bir kaside söylemeye başlar.

Tam o sırada Selman Halife'nin erkek kardeşi Hızır Aka yetişir. Hızır Aka'nın gözü Şah'a ilişince atından iner, hatırını sorar. Şah ona olan biteni anlatınca Hızır Aka, belindeki kemeri ona uzatır. Şah, kemerin ucunu tutup yukarı çıkar. Şah çukurdan çıkınca Mansur Bey'in atını kurtarmasını ister. Hızır Aka, Mansur Bey'in atını da çıkarır. Şah'ı ata bindirir, harıçten yedi yüz atlı yanına katar. Şah'ı Karadağ kalesine getirir.

III [34a derkenar]

Şah savaşırken Hızır Aka, belki bir fırsat geçer ve Anadolu padişahının sancağını ele geçirip de Şah'ın huzuruna getiririm düşüncesiyle meydanda dolaşır. Atını sürerken düşer, Hüseyin Melikullah'ın atına erişip ona biner. Mağlubiyeti görünce üzgün bir şekilde attan iner ve ne yapacağını bilemez bir vaziyette ümitsizliğe kapılır.

Yukarıda iki parça hâlinde özetlenen hikâyenin orijinal metninin çevriyazısı şöyledir:

33a Der-Vākī'at-ı Şāh Hatāyī: Ez-rūy-ı hatt-ı Mîr 'İmād bi-'aynihā merkūm mîşevēd der-fıkarāt hîn-i müraca'at ez-ceng-i Çaldıran ki Tāclu Bigüm duhter-i 'Abdī Big-i Şāmlu ki māder-i Şāh Tahmāsb şod der-'akab-mānde. Emîr Bihrūz mülakkab Selmān Halife İbni Şāhvirdi Big Benli ki dāmād u hāher-zāde Hasan Big Akkoyunlu bûd, ehl-i 'ıyāleş be-kal'a-i Karadaş bûd. Ve hāle-i şāh ki 'Alemşāh Hatun ki māder-i Selmān Halife bāşed, der-kal'a-i Karadaş intizār u ıztırāb-ı Şāh-rā dāşt. Şāh-rā ez-ān ma'reke-i hevlnāk halās-kerde be-ern be-tāyife-i hod mī-resānd. Ve Şāh İsmā'îl der-husūs-ı Tāclu Bigüm bi-ārāmī-nümūd. Ve hāleēş ārām-dāde Şāh pürsîd ki hîç setārî be-în kal'a be-hem mîresed ki derd-i dilem-rā be-û ızhār nümāyem. 'Alemşāh Hatun 'arz nümāyed ki tanbūr-ı pedere Hasan pâdişāh mevcūdest. Setār-ı dāne-nişān-rā āverde. Şāh tanbūr-rā der-begal-girifte in çend ferd-rā inşā fermūd gūş be-ilhām nemī-dāşte.

Tāclu Bigüm 'Abdī Bigin kızının
'İşkî düşüpdür başuma ağlaram

Der-cevāb hāleēş gūyed:

Men Allāhdan du'ā idüp isterem
Sene yete ol dil-berin ağlama

Der-cevāb Şāh fermūdend:

Uşāğlıgda düşdüm onun 'aşkına
Yārdan ayrılmışam hālam ağlaram

Hāleēş mī-fermāyed:

Hālān dir bu Allāhın işidür
Hālān sene kurbān şāhum ağlama

Şāh der-cevāb mīfermāyed:

Karadaş'da gam evinde kalmışam
Tāclu Bigüm nic'oldı ağlaram

Der-ān 'ālem-i sūz u güdāz-ı hicrān ...

33b

Ez-te'sîr-i nefes-i mürşid-i kāmîl Tāclu Bigüm be-hem-rāh-ı birāder-i hod Durmuş Hān vārid mī-şevend. Bigüm çend zahm ez-tîr ü sinān hūrde çeşmeş be-cemāl u be-kemāl-i mürşid-i kāmîl üftād. Zahmhā-yı zāhir ü bātın hod-be-hod iltiyām-bāyed ve in ferd-rā inşā-fermāyend:

İrān şāhısın Türkistān hānı
Mürşid-i kāmilsin cihānın cānı
'Abdī Bigim oldı şāhın kurbānı
Tāclu Bigüm sene kurbān ağlama

Şāh der-cevāb fermāyed:

İster idüm seni Allāh getürdi
Odlu gönlüm üste güli bitürdi
Düşmanımı aramızdan götürdi
'Abdī Bigden ötri Tāçlu ağlama

Selmân Halîfe tanbûr-râ der-begal-keşîde in ferd-râ inşâ fermûde:

Selmân Halîfeyem şâhın bir kulı
Yüz min koşunum var gerdünlî
Çaparam Urûmı Ƨalaram çulı
‘Abdî Bigden ötri şâhum ağlama

Durmuş Hân kinâye-güyân setâr-râ kûk kerde bihter ez-ân mîfermâyed:

Durmuş dir Allâh menüm yârumdur
Rûm u Firengistân şikâr-gâhumdur
Mürşid izin virse Şâmlu varumdur
İslâmbolı alam şâhum ağlama

În efrâd der dîvân-ı şâh-ı cennet-mekân Şâh Hatâyî merkûm bûd. Tafsîl-i ‘aşk-bâzî-i Şâh u ‘âşıkî-i Taclu Bigüm duhter-i ‘Abdî Big-i Şamlu mufassal merkûm-est, in-kadr lâzım büved der-in mahall merkûm şod.

Ve in ferd-râ Şâh der-bâre-i püser-i hâla:

Menüm hâle’emođlı Emîr Bihruz Hân
Koçderimli ...

34a

Der-yekî efzâr-ı târîh-i Şâh ‘İsma‘îl bedün tahrîf-i hurûf bi-‘aynihâ tayy mişevêd. Der-hîn-i firâr-kerden-i ceng-i Çaldıran, Şâh-süvâr-ı mâdiyân-ı Mansûr Big bûd be-çömçe üftâd. Her çend hareket mîdâd küşâdî be-rüy ne-nümûd. Şurû‘ be-münâcât-kerd dem-be-dem intizâr-ı ân dâşt ki düşmen hâlâ mîresîd û-râ der-ân incilâb bi-gîrend, dest-beste be-hidmet-i kayser be-berend. Dîger bâre şükr-i hâlî-râ be-cây âverdend. Ân yek-taraf dîd ki Halîl Hân-ı Zül-kadr firârî mîreved. Çün eblağ-ı Şâh-râ dîd der-çömçe üftâde ve sadâ-yı şehriyârî ez-dür mîâyed cân-ı hod-râ azîzter dîde mürşid-i hod-râ halâs ne-kerde, esb çehând be-der reft. Ân hazret ez-ümerâ kat‘-ı ümmîd şode tevekkül-i te‘alâ ve ‘ale’llâh be-medh-i ân server güyâ kerde kasîdeî ser-gerde. Çün sî vü penç beyt güyâ kerd, in şeş ferd ez-ân cümle ez-karâr icâbet mîbâşed.

Yüzi kara nice gidüm mahşere
Dîvânda oturan ‘Alî degül mi
Yaradupdur on sekkiz min ‘âlemi
Rûzisini viren ‘Alî degül mi

Bir adı ‘Alîdür bir adı velî
Bir adı kâlûdur bir adı belî

34b Deryânun üstinde çapdı semendi
Cebre’îlün peri ‘Alî degül mi

Ka‘bede ejdehâ ağzını yırtan
Düşünde Selmâna özin yetüren
Dîvden kolun açup haşr olduran
Nusayr‘ı dirûlden ‘Alî degül mi

Oyuncıdur oyun saldı cihāna
Kırhlarınan girdi ehl-i irfāna
Resülün hâtemin aldı nişāne
Özüni şîr iden ‘Alî degül mi

Min bir adı vardı biri de Hızır
Harada arasan orada hâzır
‘Alî pâdişāhdur Muhammed vezîr
Bu fermānı viren ‘Alî degül mi

Hemî n ki be-încâ resîd Hızır Aka-yı birâder-i Selmân Halife resîd. Çün çeşm-i Hızır Aka Şâh üftâd hod-râ esb pâyîn endâhte, goft: Kurban! Der-încâ çi mîkûnî? Şâh goft merû-râ. Der-reft ki pâ be-çômçe nihed. Şâh goft: Zinhâr pîş meyâ! Kemer bend biyendâz! Kemer-bend-i miyân-râ güşüde endâht. Şâh ser-i kemer-bend-râ girifte bîrûn âmed. Şâh fermûd: Mâdiyân-ı Mansûr Big be-men biresân tâ men hem şumâ-râ be-eyâlet-i mevrûsî-i hod biresānem. Hızır Aka goft: Be-ikbâl-i Şâh bîrûn miâverem. Mansûr Big-râ bîrûn miâverde. Şâh süvâr kerde, heft sad süvâr ez-hâric cem ‘ kerde. Şâh-râ be-kal’a-i Karadaş âverde. Şâh kasîdeî be-medh-i îşân gofte. İn ferd ez-ân cümle mîbâşed:

Şâh Hatâyî hara gidipsen yanuncek Hızır Big’i apar
Ya özünü viri ölüme...

34a [derkenar] Vaktâ ki Şâh meşgûl-i ceng bûde Hızır Aka der-meydân gerdiş mîkerd, şâyed nev’î şevad şukka-i pâdişâh-ı Rûm-râ ber-dâred be-huzûr-ı Şâh âvered. Esbeş ber-horde üftâde be-esb-i Hüseyñ Melikullâh resîde. Ürâ girifte süvâr şod. Çün şikest-râ dîdend ki sebük-zarf fûrû dâd ve heme râh-râ güm kerde, ez-kazâ âh-ı ü tebâh üftâd.

[Türkçe Çeviri]

33a Mir İmad’ın yazdığı nüshadan aynen istinsah edilmiştir. Şamlu Abdî Bey’in kızı ve Şah Tahmasb’in annesi olan Taclu Begüm’ün arkada kaldığı Çaldıran savaşından dönüş esnasında, Emir Bihruz lakabıyla bilinen ve Akkoyunlu Hasan Bey’in damadı ve kız kardeşinin oğlu olan Selman Halife ibni Şâhvirdi Bey Benli’nin ailesi Karadaş kalesindeydi. Şah’ın teyzesi ve Selman Halife’nin annesi olan Alemşah Hatun, Karadaş kalesinde üzüntüyle Şah’ı bekliyordu. Padişahı o korkunç savaştan kurtarıp güvenli bir şekilde halkının yanına ulaştırmıştı. Şah İsmail, Taclu Begüm hususunda endişeli görünüyor, teyzesi de onu sakinleştirmek istiyordu. Şah sordu: “Bu kalede gönlümdeki derdi giderebileceğim bir çalgı yok mu?”. Alemşah Hatun, “Babam Hasan padişahın tamburu var, onu getireyim” dedi. Telli çalgıyı getirdi. Şah, tamburu koltuğuna aldı ve irticalen şu birkaç beyti söyledi.

Tâclu Bigüm ‘Abdî Bigin kızının
‘İşkî düşüpdür başuma ağlaram

Teyzesi, cevaben şunu söyledi:

Men Allâhdan du ‘â idüp isterem
Sene yete ol dil-berin ağlama

Şah, cevaben şunu söyledi:

Uşağlığda düşdüm onun ‘aşkına
Yârdan ayrılmışam hâlam ağlaram

Teyzesi, şöyle buyurdu:

Hâlân dir bu Allâhın işidür
Hâlân sene kurbân şâhum ağlama

Şah, şu cevabı verdi:

Karadaş’da gam evinde kalmışam
Tâclu Bigüm nic’oldı ağlaram

Böylece bu ayrılığın yakıcı âleminde...

Mürşid-i kâmilin nefesi tesiriyle, Taclu Bigüm öz erkek kardeşi Durmuş Han’ın yanında yer alırlar. Begüm birkaç ok ve mızrak yarası yemişti, gözü mürşid-i kâmilin cemâline ve kemâline ilişti. İçteki ve dıştaki yaraları gittikçe yumuşuyor ve şu şiiri söylüyordu:

Îrân şâhısın Türkistân hânı
Mürşid-i kâmilsin cihânın cânı
‘Abdî Bigim oldı şâhın kurbânı
Tâclu Bigüm sene kurbân ağlama

Şah, cevap olarak şunu söyledi:

İster idüm seni Allâh getürdi
Odlu gönüm üste güli bitürdi
Düşmanımı aramızdan götürdi
‘Abdî Bigden ötri Tâclu ağlama

Selman Halife, tanburu koltuğuna aldı ve şu şiiri söyledi:

Selmân Halifeyem şâhın bir kulı
Yüz min koşunum var gerdünlü
Çaparam Urûmı talaram çulı
‘Abdî Bigden ötri şâhum ağlama

Durmuş Han kinayeli biçimde söyleyerek, telli çalgının ahengine eşlik edip ondan daha iyi şöyle buyurdu:

Durmuş dir Allâh menüm yârumdur
Rûm u Firengistân şikâr-gâhumdur
Mürşid izin virse Şâmlu varumdur
İslâmbolı alam şâhum ağlama

Bu şiirler, cennet yurtlu padişah Şah İsmail-i Hatâyî’nin divanında yazılıydı. Şah İsmail’in ve Abdi Big-i Şamlu’nun kızı Taclu Begüm’ün aşk hikâyeleri tafsilatlı biçimde yazılmıştır, gerekli olduğu kadarıyla buraya yazıldı.

Ve Şah, şu beyti teyzesinin oğlu hakkında söylemiştir:

Menüm hâle’em oğlı Emîr Bihrüz Hân
Koç derimli ...

34a

Şah İsmail tarihi nüshalarının birinde yazıldığı şekilde istinsah edildi. Şah İsmail, Çaldıran savaşı meydanaından kaçarken Mansur Bey'in atına binmişti, bir çukura düştü. Ne kadar hareket ederse etsin bulunduğu durumdan kurtulamıyordu. Allah'a yalvarmaya başladı. Her an düşmanın ansızın geleceği, onu o çukurda yakalayacağı ve elleri bağlı bir şekilde kayserin huzuruna götürüleceği sıkıntısını çekiyordu. Bir süre sonra yalnızlık içinde dua etmekle meşgul olmaya başladı. Ansızın öte yanda Dulkadiroğlu Halil Han'ın hızlıca uzaklaşmakta olduğunu gördü. Şah'ın bir çukura düştüğünü ve uzaktan gelen sesini duyduğu hâlde kendi canını daha aziz tutup öz mürşidini kurtarmadı. Atını sürdüğü gibi geçti gitti. Şah, emirlerinden yardım ümidini kesince yüce Allah'a tevekkül etti, o yüce efendinin övgüsünde bir kaside söylemeye başladı. Otuz beş beyitlik bu kasidenin altı parçası aşağıdadır:

Yüzi kara nice gidüm mahşere
Dīvānda oturan 'Alī degül mi
Yaradupdur on sekkiz min 'ālemi
Rūzisini viren 'Alī degül mi

Bir adı 'Alīdür bir adı velī
Bir adı kālūdur bir adı belī

34b Deryānun üstinde çapdı semendi
Cebre'ılün peri 'Alī degül mi

Ka'bede ejdehā ağzını yırtan
Düşünde Selmāna özin yetüren
Dīvden kolun açup haşr olduran
Nusayr'ı dirülde 'Alī degül mi

Oyuncudur oyun saldı cihāna
Kırklarınan girdi ehl-i irfāna
Resülün hâtemin aldı nişāne
Özüni şîr iden 'Alī degül mi

Min bir adı vardı biri de Hızır
Harada arasan orada hāzır
'Alī pādīşāhdur Muhammed vezîr
Bu fermāni viren 'Alī degül mi

Tam buraya geldiğinde, Selman Halife'nin erkek kardeşi Hızır Aka yetti. Hızır Aka'nın gözü Şah'a ilişkince atından indi ve dedi ki: "Kurban! Burada ne yapıyorsun?" Şah olan biteni ona anlattı. Hızır Aka, çukura girip onu çıkarmak için ilerledi. Şah dedi ki: "Sakin ilerleme! Kement at! Hızır Aka, belindeki kemeri ona uzattı. Şah, kemerin ucunu tutup dışarı çıktı. Şah buyurdu: "Mansur Bey'in atını bana getir, ben de sizi kendi şehrim'e götürerim. Hızır Aka dedi ki: Şah'ın yardımıyla dışarı çıkarırım. Mansur Bey'in atını dışarı çıkardı, Şah'ı ata bindirdi, hariçten yedi yüz atlı topladı. Şah'ı Karadağ kalesine getirdi. Şah, onların övgüsünde bir kaside söyledi. Aşağıdaki parça o kasidedendir:

Şâh Hatâyî hara gidipsen yanunc
cek Hızır Big'i apar
Ya özünü viri ölüm'e

34a [derkenar]

Şah savaşırken Hızır Aka, belki bir fırsat geçer ve Anadolu padişahının sancağını ele geçirip de Şah'ın huzuruna getiririm düşüncesiyle meydana dolaşıyordu. Atını sürerken düştü, Hüseyin Melikullah'ın atına erişti. Tutup ona bindi. Mağlubiyeti görünce üzgün bir şekilde attan indi ve ne yapacağını bilemedi, birdenbire umutsuzluğa kapıldı.

Şah Hatayi İle Taçlı Hanım Hikâyesinin Değerlendirilmesi

“Der-Vâkı’ât-ı Şâh Hatâyî” başlığı altında anlatılan Şah İsmail ve Taçlı Hanım hikâyesi, Şah İsmail’in Çaldıran yenilgisi üzerine kurgulanmıştır. Tarihî bir olayın kahramanı konumundaki Şah İsmail, hikâyede şiirlerinde kullandığı Hatâyî mahlasıyla kurguda yer almış, Taçlı Hanım’la ayrı düşükten sonra kavuşma motifiyle olaya dramatik gerilim katılmıştır. Tarihî olayların ve şahsiyetlerin bir anlatı kahramanına dönüşmesi ve onun etrafında hikâyenin kurgulanması geleneğe uygundur (Boratav 2002: 132-144). Hikâyenin musannifi ve yer aldığı mecmuanın istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Müstensihin, Mir İmad’ın yazdığı bir nüshadan alıntıldığına dair metnin başındaki uyarısı, ünlü bir hattata atıf yaparak anlattığı hikâyeye inandırıcılık kazandırmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Mir İmad veya İmad Haseni (1554-1615) olarak tanınan hattatın Safevi başkentlerinde; Kazvin ve İsfahan’da hem üretken bir hattat hem de muhitindeki yetenekli insanlara yol gösteren iyi bir üstat olduğu bilinmektedir (Beyani 1348: II, 518-538; Serin 2010: 341, 348). Öte yandan *Hatâyî Divânı*’nın Afganistan’ın Mezar-ı Şerif şehrinde Bahter Müzesinde bulunan eksik nüshasının 17. yüzyılda Mir İmad tarafından istinsah edildiğini Azizağa Memmedov ileri sürmektedir (1966: 39-41). Bakü Fuzûlî Adına Elyazmalar Enstitüsü No. 234’de fotokopisi bulunan Mezar-ı Şerif nüshasının mevcut hâlinde hece ölçüsüyle söylenmiş tek şiir bile yoktur. Dolayısıyla hikâyenin müstensihinin Mir İmad’ın yazdığı

nüshadan aynen alıntıldığına dair cümlesini geleneğin yansımaları olarak değerlendirmek gerekir. Hikâyenin *Hatâyî Divânı*’nın Mir İmad tarafından istinsah edilen bir nüshasından değil de şehname geleneğine uygun biçimde üretilmiş başka bir metinden alıntılanmış olması muhtemeldir. Hatta şehname geleneğine uygun biçimde yazılmış bir Şah İsmailnâme’den alınmış olması da mümkündür. Şimdilik bu sorunu bir sonuca bağlama ihtimali yoktur.

Mecmuada farklı iki güvenilir kaynaktan aynen alıntıldığı söylenen iki epizotun takdim tehirle metinde yer aldığına dair Tehmasib’in tespiti yerindedir (2011: 167-168). Çünkü olay örgüsü ikinci bölümün daha önce olmasını gerektirir. Çaldıran yenilgisinin ardından Şah İsmail’in savaş meydanını terk ediş biçimine dair Osmanlı ve Safevi tarihçilerinin anlattıklarıyla yukarıda özetlenen hikâyelerin takdim tehirle anlatımı daha uyumludur. Lakin böyle bir düzenleme bile Şah Hatâyî ile Taçlı Hanım hikâyesinin eksik bir yazmasıyla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Özellikle derkenara ilave edilen cümlelerde, Hızır Aka bir kurtarıcı değil de ümitsizliğe düşmüş bir kişi olarak resmedilmektedir.

Mevcut metinle dönemin Osmanlı ve Safevi tarihçilerinin Çaldıran Savaşı’na dair anlattıkları arasında örtüşmeyen noktalar dikkati çekmektedir. Başta Taçlı Begüm’ün kimliği olmak üzere hikâyedeki şahıs kadrosuyla tarih kitaplarında adları geçen şahıslar ve ilişkiler ağı yeniden kurgulanmıştır. Bu durum, halk hikâyelerinin ve diğer kurmaca anla-

tların yapısına uygundur. Böyle olmakla birlikte hikâyenin şahıs kadrosundaki isimlerin gerçek kimliklerini ve ilişkiler örüntüsünü mevcut veriler doğrultusunda tespit etmek gerekir.

Şah İsmail'in tarihî kişiliği, Çaldıran Savaşı'ndaki yenilgisi ve meydanı terk edişi konusunda Osmanlı ve Safevi tarihçilerinin naklettiği rivayetler örtüşmektedir. Fakat Şah İsmail'in annesi Alemşah Begüm'ün hikâyede Şah'ın teyzesi olarak takdim edilmesi kurmacanın bir özelliğidir. Taçlı Hanım'ın kimliğiyle ilgili bilgilerin de kısmen değiştirildiği görülmektedir. Kaynaklarda asıl adının Bigi Hanım olduğu söylenen Taçlı Hanım, Musullu Türkmenlerinden Hamza Bey Bektaşlı'nın oğlu Mihmad Bey'in kızıdır. Şamlu Türkmenlerinden Abidin Bey'in kızı diye takdim edilmesi ve Akkoyunlu Yakup'un kızı olduğuna dair rivayetler doğru değildir (Gündüz 2009: 223-233). Fakat hikâyede Abidin Bey'in kızı olduğuna dair rivayetin geçerliliğini sürdürdüğü ve Abidin Bey'in Abdi Bey'e dönüştüğü görülmektedir. Safevi tarihçileri Taçlı Hanım'ın Osmanlılar tarafından esir alındığına dair bilgi vermezler. Oysa Osmanlı tarihçileri Taçlı Hanım'ın, daha sonra Vidin sancakbeyliği yapan Mesih Bey tarafından esir alındığını, mücevheratını vererek kurtulduğunu kaydedenler (Uzunçarşılı 1959: 611-619).

Taçlı Hanım'ın Osmanlılar tarafından esir alınıp Anadolu'ya getirildiğine dair Osmanlı kroniklerinde nakledilen rivayetlere, Safevi tarihçileri yer vermemişlerdir (Gündüz 2009: 223-233). Bu hikâyedeki anlatım da Safevi tarihçilerinin yaklaşımıyla aynıdır.

Doğrusu Osmanlıların esir aldığı hanım sultanın Taçlı Hanım değil, başta Münecimbaşı olmak üzere diğer kaynakların da işaret ettiği üzere Bihruze Hanım olduğu Vedat Turgut'un tespit edip yayımladığı vakfiye ile neredeyse kesinlik kazanmıştır (2016: 27-35).

Hikâyede olay örgüsüne uygun biçimde tambur eşliğinde söylenen manzum parçalara gelince bu metinler, *Hatâyi Divânı*'nın yazma nüshalarında yoktur. *Hatâyi Divânı*'nın nüshaları yazma eser üretimiyle ilgili geleneksel anlayışa uygundur. Özellikle 16. ve 17. yüzyılda istinsah edilen *Hatâyi Divânı* yazmalarını sözlü gelenekten yazıya geçirilmiş metinler olarak değerlendirmek mümkün değildir. Şah İsmail'in Azeri ve Osmanlı şairleriyle kurduğu poetik ilişkiler, eserlerinin üretim biçimleri onu tamamen klasik şiir geleneğinin şair tipine uygun biçimde resmetmeye elverişlidir. Şah Hatâyi ile Taçlı Hanım *Hikâyesi*'ndeki manzum kısımlar, örneğine başka türkülü aşk hikâyelerinde de rastladığımız bir uygulamadır (Başgöz 2012). Dolayısıyla bu şiirlerin *Hatâyi Divânı*'nın yazma nüshalarında bulunmaması doğaldır. Aslında *Hatâyi Divânı*'nın şimdiye kadar tespit edilen İstanbul nüshaları dışındaki yazmalarında hece öcüsüyle söylenmiş tek şiir vardır (Macit 2017: 81-115); o da muhtemelen Çaldıran Savaşı'nın hikâyeleştirilme sürecinde üretildiğini tahmin ettiğimiz şu varsayıdır:

Allah Allah din gâziler
Gâziler diyin şâh menem
Karşu gelün secde kılun
Gâziler diyin şâh menem

Uçmağda tûfî kuşiyam
Ağır leşkerlü başiyam
Men sūfîler yoldaşiyam
Gâzîler diyin şâh menem

Ne yirde eksen biterem
Handa çağırсан yeterem
Sūfîler elin dutaram
Gâzîler diyin şâh menem

Mansūr ile dārda idüm
Halîl ile nārda idüm
Mūsā ile Tūrda idüm
Gâzîler diyin şâh menem

Bir sıradan beri gelün
Nevrüz idün şâha yetün
Hey gâzîler secde kılun
Gâzîler diyin şâh menem

Kırmızı tâclu boz atlu
Ağır leşkerlü heybetlü
Yūsuf peygamber sıfatlu
Gâzîler diyin şâh menem

Hatâyî yem al atlu yam
Sözi şekerden datlu yam
Murtazâ ‘Alî zâtlu yam
Gâzîler diyin şâh menem

Yukarıdaki şiirin bulunduğu nüshalardan Paris nüshası (Bibliothèque Nationale, Supplement Turc, 1307/83, v. 15b) 948/1541 yılında, Tebriz nüshası ise (Tebriz Millî Kütüphanesi, 1251, v. 20b) 19. yüzyılda istinsah edilmiştir. Tebriz nüshasının büyük ölçüde Paris nüshasından üretildiğini dikkate alırsak tek nüshada yer alan bu şiiri Şah İsmail’e atfetmek tartışmaya açıktır. Biçim ve içeriğiyle bir varsağı örneği olan bu şiir Çaldıran Savaşından izler taşımaktadır. Hem

Safevi hem de Osmanlı tarihlerinde anlatıldığı üzere Çaldıran’da Şah İsmail, Osmanlı askerleri tarafından çembere alındığı sırada atı tökezlemiş, bir Osmanlı askeri şaha doğru mızrağıyla hamle yapınca Safevi komutanlarından Afşar Sultan Ali Mirza ileri atılarak “Şah menem” deyip hedef şaşırtmıştır (Efendiyev 2007: 57; Emecan 2011: 141). Şah İsmail ile Taçlı Hanım *Hikâyesi*’nin de temel motifini teşkil eden olay örgüsünün Çaldıran yenilgisi üzerine inşa edildiği dikkate alınırca yukarıdaki varsağının da Şah İsmail anlatısı etrafında biçimlendiğini ileri sürmek mümkündür.

Şah İsmail’in tarihî kişiliğinin yanı sıra yüksek mistik gücü ve karizmatik kişiliğiyle müritlerini ve muhiplerini etkilediği muhakkaktır. Yukarıdaki Şah Hatâyî ve Taçlı Hanım hikâyesinde “Ali degül mi?” redifinin yinlendiği şiir, Şah İsmail’le ilgili dinî-mistik algıya uygundur. Bu şiirin varyantlarına, Pir Sultan’a atfedilen şiirler arasında da rastlanılmaktadır (Öztelli 1974: 94). Bu geçişkenlik tarihsel akışa uygundur. Bu hikâyedeki dinî-mistik vurgu Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde yoktur. Şah İsmail hikâyesi aşk üzerine kurgulanmıştır. Şah İsmail hikâyesi üzerine monografik bir inceleme yapan Nilgöl Gedik Çetin, tezinin “Hikâyede Yer Alan Şiirlerin Değerlendirilmesi” bölümünde “Âşık olma epizotunda yer alan şiirler” (127-134) ve “Kavuşmanın engellenmesi epizotunda yer alan şiirler” (134-190) başlıkları altında toplam yirmi bir şiiri incelemiştir. Bu şiirlerin hiçbirinde Şah Hatâyî ile Taçlı Hanım hikâyesindeki olduğu gibi bir mistik yüceltme anlayışı yoktur. Şah İsmail

hikâyesinin farklı varyantlarında yer alan bu şiirlerin *Hatâyî Dîvânı*'nın yazma nüshalarında bulunmaması geleneğe uygundur. Lakin hikâyedeki “Şah İsmail” tapşırma şiirlere, hece ölçüsüyle söylenen “Hatâyî” mahlaslı şiirler arasında rastlanmaması halk hikâyeciliğinin icra ortamları ve yayılma alanlarıyla ilgili olmalıdır. Bu muhitlerde Hatâyî mahlaslı şiirlerin tekrarı kadar yeniden üretimi de doğaldır. Mecmua ve cönklerdeki Hatâyî mahlaslı şiirleri, bu ortamlarda üretildikten sonra yazıya geçmiş metinler olarak değerlendirmek mümkündür.

Yazmalarda yukarıda değerlendirilen varsağıdan başka hece ölçüsüyle söylenmiş şiir bulunmamasına rağmen mevcut neşirlerde hece ölçüsüyle söylenmiş 262 şiir vardır. Mecmua ve cönkler üzerine yapılan çalışmalarda tespit edilen Hatâyî mahlaslı şiirler ilave edildiğinde bu sayı 300'ü aşmaktadır. Hece ölçüsüyle söylenmiş mevcut şiirlerin kaynaklarının başında 19. yüzyılda istinsah edilen İstanbul nüshaları gelmektedir. AE nüshasında 34, OE nüshasında 69 olmak üzere toplam 103 şiir vardır. Hece ölçüsüyle söylenmiş diğer şiirler mecmua, cönk ve buyruklardan derlenmiştir. Sadeddin Nüzhet, İstanbul nüshalarının dışında mecmualardaki Hatâyî mahlaslı şiirleri derleyerek bu sayıyı 115'e çıkarmıştır (Ergun 1956). Sadeddin Nüzhet'in çalışması diğer *Hatâyî Dîvânı* neşirlerine de kaynaklık etmiştir. Diğer neşirlerin müellifleri temin ettikleri veya şahsi kütüphanelerinde bulunan mecmua ve cönklerdeki şiirleri Sadeddin Nüzhet'ten alıntıladıkları şiirlere ilave etmişlerdir. Nihayetinde İbrahim Arslanoğlu çok haklı olarak

Hatâyî'den değil, Hatâyîlerden söz etmek gereğini duymuş ve yayımladığı kitapta Hatâyîlere göre şiirleri tasnif etmeyi denemiştir (Arslanoğlu 1992: 333-536). İbrahim Arslanoğlu'nun bu girişiminin arka planında Rıza Tevfik, M. Fuat Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı'nın telkinleri ile Nejat Birdoğan ve Ziya Gürel gibi Şah İsmail'in şairliği konusunda söz söyleme gereği duyan araştırmacıların tespitlerinin payı vardır (Koz 2004: 184-217). Şahsi kitaplığındaki mecmualarda bulunan Hatâyî mahlaslı şiirlerden de hareket ederek bu mevzunun seyrini anlatan Sabri Koz (2004: 184-217), onun bildirisinin yer aldığı kitapta Sivas kaynaklı cönklerde bulunan Hatâyî mahlaslı şiirlerden hareketle aynı konuyu işleyen Doğan Kaya (2004: 177-183) ve Hatâyî'nin yayımlanmamış şiirlerini neşredip kullandığı vezin meselesini tartışan M. Fatih Köksal mevzuyu farklı açılardan ele almışlardır (Köksal 2013: 169-188).

Araştırmacıların ortak kanaati, cönk ve mecmualarda bulunan hece ölçüsüyle yazılmış Hatâyî mahlaslı şiirlerin Şah İsmail'e ait olamayacağı yönündedir. Şah İsmail'in hece ölçüsüyle şiir söylemiş olması ihtimal dışı değildir. Şah İsmail'in çok etkilendiği Nesîmî, muhitinin Habîbî, Kışverî ve Fuzûlî gibi şairlerinin divanlarında hece ölçüsüyle söylenmiş şiir bulunmasa da klasik Türk şiir geleneği içinde böyle bir eğilimin olduğu ve hatta Şah İsmail'in torunu İbrahim Mirza'nın hece ölçüsüyle koşmalar söylediği bilinmektedir (Çınarcı 2015: 161-196). Dolayısıyla Şah İsmail'in de hece ölçüsüyle şiirler söylemiş olması muhtemeldir. Fakat mevcut yazmalarda bu ihtimali pekiştirecek veri yoktur.

Mevcut yazmalara göre durum böyle olmakla birlikte mecmua ve cönklerde bulunan şiirler, sözlü gelenekte dolaşıma giren deyişler ve semahlar Şah İsmail'in klasik tarzda söylediği şiirlerden daha fazla tanınmış, etki alanını genişletmiştir. Sözlü gelenekte anlatılan Şah İsmail hikâyesi ile Alevi/Bektaşî geleneğinin yedi ulu ozanından biri mertebesindeki Hatâyî imgesi birbirini besleyerek cem törenlerinin başat figürü etrafında bir kült oluşturmuştur (Gallagher 2009: 173-195). Aleviler arasında tapşırma/mahlas kavramının yerine "Hatâyî" sözcüğünün kullanıma girdiğine dair rivayetler (Birdoğan 1991: 30) ile bu anlayışın şiirin üretiminden törensel amaçla icrasına kadar her aşamada gördüğü itibar (Gölpınarlı 2013: 29), Hatâyî mahlaslı şiirlerin varyantlaşmasında etkili olmuştur. Köprülü'nün de işaret ettiği gibi "Dinî şöhretinin büyüklüğünden dolayı, sair Kızılbaş şairlerine ait birtakım manzumelerin de ona isnat edildiği unutulmamalıdır" (2014: 64).

Hatâyî mahlasının anonimleşmesinde Alevi/Bektaşî inancındaki "şeyhşah" figürü ile sözlü geleneğin hikâye kahramanına dönüştürdüğü kişi etrafında ortak mahlasla şiir üretme geleneğinin etkisi vardır (Oğuz 2003: 33; Sheridan 2008: 54). Ayrıca Alevi/Bektaşî dervişlik geleneğinde şairlerin bir mahlas alıp onunla şiir söylemek yerine geleneğin yücelttiği şairlerin mahlasını kullanmayı tercih ettiklerine dair örnekler yaygındır (Işık 2008: 157-158). Tarihî kişiliğine dair somut belgelere rağmen yukarıda sıraladığım nedenlerden ötürü bir anlatı kahramanına dönüşen Şah İsmail imgesi dinî törenlerle, bu törenlere eşlik eden

müzik icrasıyla özellikle Alevi/Bektaşî kültürel belleğinde yaşama kabiliyetini muhafaza etmektedir. Sözlü gelenek içinde bir halk hikâyesine dönüşen Şah İsmail (Gallagher 2009: 173-195), modern Türk edebiyatında da roman kahramanı olarak kurgulanmıştır. Feridun Fazıl Tülbentçi'nin Şah İsmail'i (İstanbul 1956), Alisa Nicat'ın *Kızılbaşlar'ı* (Yazıcı, Bakü 1983)2, Reha Çamuroğlu'nun İsmail'i (İstanbul 1999) ile İskender Pala'nın Şah&Sultan'ı (İstanbul 2010) tarihî bir kahramanın etrafında oluşan folklorik algının farklı ideolojik yorumlarını da barındıran birer Şah İsmail hikâyesidir. İdeolojik yorumun tarihsel gerçekliğin önüne geçtiği Ömer Seyfettin'in *Pembe İncili Kaftan* (Yeni Mecmua 1 Kasım 1917, 17: 333-337) hikâyesini de farklı yorumları da içinde barındırmasına rağmen bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

Sonuç

Bir mecmuada, şimdilik tek örneğine rastladığımız Şah Hatâyî ve Taçlı Hanım *Hikâyesi* Çaldıran Savaşı'nın Şah İsmail ve muhipleri üzerinde yarattığı dramatik gerilimden üretilmiştir. Türkiye'de yaygın olarak bilinen Şah İsmail ile Gülizar hikâyesiyle benzerliği yoktur. Hikâyenin mensur kısımlarının Farsça olması gelenek açısından ilginçtir. Mevcut parçalar, daha mütekâmil bir hikâyenin veya birbirine benzer farklı üç ayrı anlatının varlığına işaret etmektedir. Bu durum, halk hikâyeciliği açısından anlamlıdır. Hikâyedeki manzum parçalar *Hatâyî Divânı*'nın yazma nüshalarında yoktur. Mecmua ve cönkler başta olmak üzere Alevi/Kızılbaş geleneğinin yazılı kaynaklarında ve söz-

lû icralarında dolaşıma giren Hatâyî mahlaslı şiiirlerin pek çoğunun da *Hatâyî Divânı*'nın yazma nüshalarında bulunmaması dikkat çekicidir. Dolayısıyla Şah İsmail gibi karizmatik kişiliği ve mistik gücüyle anlatı kahramanına dönüşen şairlerin eserleri yayımlanırken öncelikle yazma nüshaların metin tenkidi yöntemlerine uygun biçimde incelenmesi, ardından da elde edilen verilerin folklorla ilgili kuramlar çerçevesinde eşzamanlı değerlendirilmesi gerekmektedir. Aksi halde ortaya konulan metinler birer derleme olmanın ötesine geçemeyecektir.

NOTLAR

- 1 Mecmuanın ilgili sayfalarının fotoğraflarını ve içeriğine dair bilgileri gönderen meslektaşım Paşa Kerimov'a teşekkür ederim.
- 2 Roman, Zülfîye Veliyeva tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır: "Ben de bu yayladan şaha giderim". Kızılbaşlar, İkinci baskı, Yurt Yayınları, Ankara 2010.

KAYNAKLAR

- Arash, Hamid. *XVII-XVIII Asr Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*. Bakü: Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı, 1956.
- Arslanoğlu, İbrahim. Şah İsmail Hatâyî ve Anadolu Hatâyîleri. İstanbul: Der Yayınları, 1992.
- Başgöz, İlhan. *Türkölü Aşk Hikâyeleri*. İstanbul: Pan Yayınları, 2012.
- Birdoğan, Nejat. Şah İsmail Hatai. İstanbul: Cem Yayınları, 1991.
- Boratav, Pertev Naili. *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2002.
- Çetin, Nilgöl Gedik. Şah İsmail Halk Hikâyesi Üzerinde Monografik Bir İnceleme. YLT. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1998.
- Çınarcı, Mehmet Nuri. "Safevi Sarayında Türkçe Şiir Yazan Bir Şehzade İbrahim Mirzâ (Câhî)". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 19 (2015): 161-196.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Hatâyî Divânı-Şah İsmail-i Safevi, Edebi Hayatı ve Nefesleri*. İstanbul: Maarif Kitabevi Yayınları, 1956.
- Gallagher, Amelia. "The Transformation of Shah İsmail Safavi in Turkish Hikâye". *Journal of Folklore Research* 46, (2009): 173-195.

- Gölpınarlı, Abdölbaki. *Kaygusuz Abdal-Hatâyî-Kul Himmet*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- Gülensoy, Tuncer. "Şah İsmail Hikâyesi Üzerine Türkiye'de Yapılan Çalışmalar". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8 (1999): 7-9.
- Gündüz, Tufan. "Şah İsmail'in Eşi Taçlı Begüm". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 51 (2009): 223-233.
- Işık, Caner. *Derviş Ruhân Örneğinde Alevi-Bektaşî Dervişlik Gelenegi*. DT. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2008.
- Karakaya-Stump, Ayfer. *Vefailik, Bektaşîlik, Kızılbaşlık-Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarihyazımını Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Kaya, Doğan. "Sivas Kaynaklı Cönklerde Şah Hatâyî". *Birinci Uluslar Arası Şah İsmail Hatâi Sempozyum Bildirileri* (9-11 Ekim 2003 Ankara), haz. Gülağ Öz, Ankara, 2004: 177- 183.
- Koz, Sabri. "Belli Mahlaslar Üzerinden Şiir Söyleme Gelenegi ve Türkiye'de Yazılan Alevi Bektaşî Cönk ve Mecmualarındaki Hatâi Mahlaslı Şiirler". *Birinci Uluslar Arası Şah İsmail Hatâi Sempozyum Bildirileri* (9-11 Ekim 2003 Ankara), haz. Gülağ Öz, Ankara, 2004: 184-217.
- Köksal, M. Fatih. "Şah İsmail Hatâyî'nin Şiirlerinde Kullandığı Vezin Meselesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 66 (2013): 169-188.
- Köprülü, M. Fuad. *Edebiyat Araştırmaları II*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- Macit, Muhsin. *Hatâyî Divânı*. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2017.
- Memmedov, Azizağa. Şah İsmail Hatâyî Eserleri. Bakü: Azerbaycan İlimler Akademisi Neşriyatı, 1966.
- Oğuz, Öcal. "Birincil Sözlü Kültür Çağı ve Karac'oğlan Şiiri". *Millî Folklor* 58 (2003): 31-38.
- Öztelli, Cahit. *Pir Sultan Abdal-Bütün Şiirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974.
- Sheridan, R. Aslıhan (2008). "Köröğlü, Karac'oğlan ve Pir Sultan Abdal Şiirine Birincil Sözlü Kültür Bağlamında Bakmak: Tarihsel Kişiler mi Sözlü Kültür Tipleri mi?". *Millî Folklor* 7(2008): 50-59.
- Tehmasib, Memmed Hüseyin. *Seçilmiş Eserleri 2: Azerbaycan Halk Destanları*. Bakü: Slavyan Üniversitesi, 2011.
- Turgut, Vedat. "Şah İsmail'in Hatunu". *OTAM* 39 (Bahar 2016): 27-35.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. "Şah İsmail'in Zevcesi Taçlı Hanım'ın Mücevheratı". *Belleten* 92 (1959): 611-619.